

DENİZLİ ÇAMELİ İLÇESİ ÖLÜMLÜK KİLİMLERİ

Sultan SÖKMEN*

ÖZ

Eski adı Karaman olan Çameli ilçesi, Denizli'nin kuzey doğusunda yer almaktadır. Çameli yayla karakterli bir arazi yapısındadır. Fethiye Yörüklerinin göç yolu üzerindedir. Denizli Çameli insanı tarihte, hayvancılıkla geçinmenin dışında, kilim üretimi ve ticaretiyle de meşgul olmuşlardır. Kilim, çözüğü ve atkı olmak üzere iki iplik sistemiyle yapılan çözügülerin atkılar tarafından tamamen gizlendiği, havsız atkı yüzü dokuma çeşididir. 2020 yılında Çameli kilimleri, coğrafi işaret kapsamına alınmıştır. Denizli Çameli ilçesinde cenaze kilime sarılıp, sal denilen tabutlarda taşınmaktadır. Cenaze merasiminden sonra camiye bağışlanmaktadır. Anadolu'da sargı kilimi, ahretlik ya da ölümlük-dirimlik dokuma olarak isimlendirilen ve cenaze merasiminde kullanılan bu kilimler, Denizli Çameli ilçesinde "ölümlük kilim" olarak adlandırılmaktadır. Çameli yöresinde ölümlük kilimler, ıstar tezgâhta ve mekikli tezgâhta dokunmaktadır. İncelenen ölümlük kilimler, 140-274 cm eninde ve 162-330 cm boyunda olup, enine bantlı kompozisyon şemasına sahiptir. Bıtıracık, pardı, dört göz, dokuz göz, mekik, kelebek, koçboynuzu, ölümlük kilim örneklerinde görülen motiflerdendir. Çalışma sonucunda, yörede 5 yıl öncesine kadar cenazelerin kilime sarılarak bu geleneğin devam ettiği ancak günümüzde tamamen bırakıldığı tespit edilmiştir. Kilim dokumacılığı ise Çameli ilçesinin bazı mahallelerinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, Çameli yöresinde 2019 yılında yapılan

* Dr. Öğr. Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Afyon
e- posta: sultan.sokmen@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-8838-0620
Makale Türü: Araştırma makalesi / DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.157>
Makale Gönderim Tarihi: 01.09.2021 / Makale Kabul Tarihi: 15.11.2021

alan araştırmasında, kilim ve cicim dokuma teknikli, 21 adet ölümlük kilim örneği, dokuma tekniği, kullanılan malzeme, renk, motif ve kompozisyon açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çameli, Dokuma, Kilim, Ölümlük Kilim, Cicim.

ABSTRACT DEATH KILIMS IN DENİZLİ CAMELİ REGION

Çameli district, formerly known as Karaman, is located in the north-east of Denizli. Çameli is in a land structure with a plateau character. It is located on the migration route of Fethiye Yoruks. Denizli Çameli people have been interested in kilim production and trade in addition to making a living with animal husbandry. Kilim is a lint-free weft-faced weaving made with two yarn systems, warp and weft, where the warp sare completely hidden by the wefts. In 2020, Çameli kilims were included in the geographical indication. In Denizli Çameli district, the funeral is wrapped in a kilim and carried in coffins called rafts. After the funeral, these kilims are donated to the mosque. These kilims, which are called wrap kilims, after life or death-life weaving and used in funeral ceremonies in Anatolia, are called mortal kilims in Denizli Çameli district. In the Çameli region, death kilims are woven on the Istar loom and the shuttle loom. The death kilims examine dare 140-274 cm in width and 162-330 cm in length, and have a transverse banded composition scheme. Bıtırıcık, pardı, four eyes, nine eyes, shuttle, butterfly, coach horn are among the burns seen in death kilim samples. As a result of the study, it was determined that this tradition continued in the region by wrapping the funerals in kilims until 5 years ago, and it has been completely abandoned today. Kilim weaving is tried to be kept alive in some neighborhoods of Çameli district. In this study, 21 death rug samples with kilim and cicim weaving techniques were examined in terms of weaving technique, material used, color, motif and composition, in the field research carried out in the Çameli region in 2019.

Keywords: Çameli, Weaving, Kilim, Death Kilim, Cicim.

1. GİRİŞ

Antik döneme uzanan dokumacılık geleneği Denizli’de Çürüksu ve Büyük Menderes vadilerinin Türkler tarafından işgal edilmesi ile gelişmiş ve günümüze kadar üretimi kesintisiz olarak devam etmiştir. Geçmişte Buldan, Babadağ, Tavas-Kızılcabölük ve Nikfer, Sarayköy, Kale ve Çameli’de genellikle kadınlar tarafından dokuma yapılırdı ve dokuma tezgâhı olmayan ev yoktu.¹ Çameli ilçesi, Denizli İl merkezine 106 km uzaklıkta Denizli’nin kuzey doğusunda yer almaktadır. İlçe, Muğla ile Burdur illeri arasında, Fethiye Yörüklerinin göç yolu üzerindedir. Çameli İlçesi’nin eski adı Karaman’dır. Karamanoğlu Beyliği’nin dağılması ile bu bölgeye Karamanlıların yerleştikleri bilinmektedir. Bölgede ve civarında bulunan Karaman, Karamanlı gibi isimlerin açıklaması bu gerçeğe dayanmaktadır.² Cumhuriyet dönemine kadar, ilçe insanı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan Menteşe Yöresi’yle ilişkili içinde olmuştur. Çameli çoğunlukla ormanla iç içe, yayla karakterli bir arazi yapısındadır.³

1 Ayşegül Koyuncu Okca, “Denizli’de Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Geleneksel Meslekler”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 58, (2016), s. 205.

2 Turgut Tok, “Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimlerine Dair Bazı Tespitler”, *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar*, 2015 , s.619-623.

3 Mevlüt Metin Türkteş, “Denizli Efsaneleri”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2012). s. 9.

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Türkmen grupları buraya yerleşmiştir. Bunların başlıcaları Avşarlarla, Kınık ve Kayı boyuna mensup Oğuz Türkleridir.⁴ Çameli'nde dokumacılığın ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte Malazgirt Savaşı'ndan sonra Oğuz Türklerinin buraya yerleşmeleriyle başladığı düşünülmektedir.⁵ Çameli İlçesine, 1277 yılında Karamanoğulları'nın Selçuklulara yenilmesi üzerine, bir kısım Karamanlılar yerleşmişlerdir.⁶ Çameli ve çevresindeki Karamanlılar; hayvancılıkla geçinmenin dışında, kilim üretim ve ticaretiyle de ilgilenmişlerdir. İbn Sait'in kayıtlarında, bu Yörüklerin kilim üretim sanatını Orta-Asya'dan getirmiş olabileceklerinden bahsedilmektedir.⁷ Çameli ve çevresindeki Karamanlıların; yaylak-kışlak hayatı gereği, Dalaman ve Çameli yaylasında yaşamışlardır.⁸ Muğla Fethiye, Köyceğiz, Dalaman, Ortaca gibi yerleşim yerleriyle olan akraba ve dostluk ilişkileri, dokumalara da yansımıştır. Çameli kilimleri, Muğla ve ilçelerinde üretilmiş bazı kilimlerle motif ve kompozisyon özelliği açısından benzerlik göstermektedir.⁹

Yörede eskiden çok dokunan ve önemli bir kullanım alanına sahip olan kilim, çaput, heybe, çuval, namazlık, torba gibi dokuma türleri mevcuttur. Bu dokumalardan kilim dokumalar yörede ayrı bir öneme sahiptir. Çameli kilimleri, 2020 yılında coğrafi işaret kapsamına alınmıştır.

Evliliğe hazırlanan genç kızların çeyizlerinde, kilimler her an düğün olacakmış gibi hazır bekletilir. Düğünlerde yükler, çeyizler kilimlere sarılarak taşınır. Yeni evin odaları, rengârenk kilimlerle döşenir.¹⁰ Ayrıca bu kilimler cenaze merasiminde kullanılmaktadır.

Çameli yöresinde 2019 yılında yapılan alan araştırmasında, kilim ve cicim dokuma tekniği ile yapılmış yörede cenaze merasiminde kullanılan ve ölümlük kilim olarak adlandırılan yaygılar tespit edilmiştir. Bu çalışmada Çameli yöresine ait 21 adet ölümlük kilim örneği, dokuma tekniği, kullanılan malzeme, renk, motif ve kompozisyon açısından incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Çameli ilçesi ölümlük kilimleri oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini Çameli ilçesi ölümlük kilimleri, Çameli merkez, Sofular, Cevizli, Yumrutaş, Kolak, Yaylapınarı, İmamlar mahallelerinde tespit edilen 21 adet ölümlük kilim dokuma ise örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Birbiri ile benzerlik göstermeyen 10 adet ölümlük kilim örneği ise makalede yer almıştır. Örneklerin genel ve detay fotoğrafları çekilmiş, dokuma tekniği, dokuma türü, boyutları, atkı ve çözgüde kullanılan malzemeler, renkleri ve desen özelliklerini tespit etmek amacıyla bilgi formları düzenlenmiş, motif çizimleri yapılmıştır. Elde edilen veriler uygun istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve çizelgeler halinde sunulmuştur.

4 Özcan Özçelik, Çam Dütüğünden Unesco'ya Hayri Dev ve Karaman Kültürü, Denizli, 2014, s.18.

5 Sultan Sökmen - Özcan Özçelik, "Derleminde Yer Alan Çameli Yöresi Dokumaları", 14. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, 2020, s. 305.

6 Turgut Tok, a.g.m., s.619

7 Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Ankara, 1972, s. 161. / Neşide Yıldırım, "Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:2, (2006), s. 321.

8 Neşide Yıldırım, "Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:2, (2006), s. 321

9 Bu konuda bakınız: Filiz Nurhan Ölmez ve Sema Etikan, "Fethiye Alara Düz Dokumaları", *Art-e*, 2013, Mayıs-Haziran-13, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 75-99 / Filiz Nurhan Ölmez, Sema Etikan 2018 "Muğla Yöresi Kirkitli Dokumalarında Nazar İnanışlı Motifler", *İdil Dergisi*, Cilt 7, Sayı 48 (2018), s. 951-956.

10 Habibe Kahvecioğlu, "Denizli İli Çal İlçesi Kabalar Köyü Düz Dokuma Örnekleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 27(2019), s. 737.

3. ÇAMELİ ÖLÜMLÜK KİLİMLERİ

Anadolu'da sargı kilimi, ahretlik ya da ölümlük-dirimlik dokuma olarak isimlendirilen bu kilimler, cenazenin üstünü örtmek amacıyla dokunmaktadır. Bu amaçla kullanılan dokuma, defin işlemi tamamlandıktan sonra ölen kişinin hayrına camilere bağış olarak bırakılmaktadır. Ölümlük dokumalar diğer dokumalar gibi alınıp satılmaz veya bir başkasına verilmez.¹¹ Denizlide yaşlı insanlar, günü geldiğinde hazır olsun, el altında bulunsun diye, kendileri için ölümlük kilimlerini bir kenara ayırırlar. Çünkü cenazelerin kilime sarılması ve cenaze sonrası kilimlerin köy camisine bağışlanması bu yörenin bir geleneğidir.¹² Geçmişte yörede camiye bağışlanan dokumalar daha önce bağışlanmış olan dokumaların üzerine serilir ve o dokumanın üzerinde kılınan her namazda merhumun da hayır işlediği düşüncesi ile birlikte merhumun yakınları son görevlerini yerine getirmenin huzurunu yaşarlar.¹³ Denizli Çameli'nde de yöre halkından edinilen bilgilere göre, 5 yıl öncesine kadar bu gelenek devam etmiştir (Fotoğraf 1). Ölen kişi yani cenaze kilime sarılmakta ve sal denilen tabutlara konulmaktadır. Çameli çeyiz geleneğinde 1 kilim ve 1 erhem dokuma yer almaktadır.¹⁴

Fotoğraf 1'de Çameli ilçesinde 1986 yılında çekilmiş cenaze töreni fotoğrafında, cenazelerin kilime sarıldığı, sal denilen tabutlarda taşındığı görülmektedir. Cenazeden sonra kilimler camiye vakfedilmektedir. Fotoğraf 2'de Çameli Kolak mahallesi camisinde tespit edilen bir kilimde "Ayşe Erdoğan ölümlüdür camiye sonra atıverin" yazısı bu kilimin yöre tabiriyle "Ayşe Erdoğan'ın ölümlüğü" yani ölümlük kilimi olduğu ifade etmektedir.

Fotoğraf 1: Çameli'de 1986 yılında çekilmiş bir fotoğrafta cenaze merasimi (Sezer Özdemir Arşivi).

- 11 Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Ankara, 2000, s.59. / Aysen Soysaldı, *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*, Ankara, 2009, s.5.
- 12 Habibe Kahvecioğlu, "Türkiye'de Kolan Dokumacılığı Güzelpınar Köyü (Denizli) Örneği", *Icanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 2007, s.736. Habibe Kahvecioğlu, "Denizli İli Çal İlçesi Kabalar Köyü Düz Dokuma Örnekleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 27, (2019), s. 737.
- 13 Ayşegül Koyuncu, "Serinhisar (Denizli) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri", *II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri "Selçuklu Halılarının Anısına"* (14-15 Mayıs/May 2009 Konya), Konya, 2009, s. 201.
- 14 Kaynak kişi Dudu Ongun ve Ayşe Ongun'dan alınan bilgilere göre (2019).

Fotoğraf 2: Ayşe Erdoğan'a ait ölümlük kilim (S. Sökmen, Çameli Kolak mahallesi camisi, 2019).

3.1. Hammadde ve Dokumacılık İşlemleri

Yöre halkının önemli bir geçim kaynağı hayvancılıktır. Hammadde olarak koyundan elde edilen yün iplikler ve pamuk iplikleri kullanılmaktadır. İncelenen ölümlük kilim örneklerinde çözüde yün ve pamuk, atkı ve desende ise yün ipliklerin tercih edildiği görülmüştür.

Geçmiş yıllarda Muğla ilinin Dalaman, Köyceğiz, Ortaca ilçelerine, Denizli'nin merkez ilçesine bağlı Şamlı beldesine mevsimlik işçi olarak pamuk toplamaya gidilir, pamuk buralardan temin edilir ya da pamuk malzeme pazardan alınır. Çırçır fabrikasında pamuk, çekirdeğinden ayrılıp, kabartılır. Yatak, yorgan, yastık içi doldurulur ya da kirmanda eğrilip, boyanır, çıkırıkta bükülerek dokumacılıkta kullanılırdı.¹⁵ Yörede pamuk ipliğine “kener” denilmektedir.¹⁶ Dokuma işleminde kullanılacak olan yünler Mayıs-Haziran aylarında kırklık adı verilen demir makaslarla kırılmakta, leğende ya da köy çeşmesinde yıkanmaktadır. Güneşte çitlere ya da iplere serilerek kurutulmaktadır. Yün tarakta taranmakta ya da yayda atılarak kabartılmaktadır. Burma yapılmakta, kirmanda eğilmektedir. Büyük gelep yapılmakta ve boyama işlemine geçilmektedir.¹⁷ Doğal boyama işlemi Çamelili kadınlar tarafından yapılmaktadır. Süpürge otu, pınar, sığır kuyruğu, palamut, boyalık otu, kiraz ağacı kabuğu, mazı, ceviz kabuğu kullanılan bitkiler arasındadır.¹⁸ Ayrıca ilçeye gelen boyacılar tarafından bu kilimler kimyasal boyalar ile de boyanmaktadır. Boyanan iplikler çitlerde kurutulmaktadır. İplikler kuruduktan sonra yumak yapılmaktadır. Çözgü hazırlanıp, tezgâha aktarılarak dokuma işlemine geçilmektedir.¹⁹

3.2. Dokumada Kullanılan Tezgâh Tipi ve Araçlar

3.2.1. Tezgâh: Çameli yöresinde ölümlük kilimler, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunduğu gibi mekikli tezgâhta da dokunmaktadır. Yörede mekikli yüksek tezgâha “düven” denilmektedir (Fotoğraf 3). Bu tezgâhların bütün parçaları ağaç düzeneqli, 2 gücülüdür.

¹⁵ Kaynak kişi Şaban Seçgin'den alınan bilgilere göre (2019).

¹⁶ Sultan Sökmen, “Dr. Özcan Özçelik Derleminde Yer Alan Çameli Yöresi Dokumaları”, *14. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri*, 2020, s. 305.

¹⁷ Kaynak kişi Aysel Özdemir ve Nuray Seçgin'den alınan bilgilere göre (2019).

¹⁸ *Resmi Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı Bülteni*, T.C. Türk Patent ve Marka Kurumu, Sayı: 90, (2020), s. 82

¹⁹ Kaynak kişi Ayşe Ongun, Aysel Özdemir ve Nuray Seçgin'den alınan bilgilere göre (2019).

Gücüler çirşlenerek kayganlığı ve dayanıklılığı arttırılmış pamuk ipliğinden oluşur.²⁰ Kilimler düvende parçalar halinde dokunup çatki dikişii ile birleştirilmektedir (Fotoğraf 10). Yörede düvende dokunup birleştirilen bu dokumalara “erhem” denilmektedir.²¹

Fotoğraf 3: Durkadın Öğüt'e ait Mekikli Dokuma Tezgâhı (S. Sökmen, Cevizli Mahallesi Şervin Mevki, 2019).

3.2.2. Kırkit: Dokumalarda çözgüler arasında, dokumanın enine geçirilen atkaları ve düğüm ipliklerini sıkıştırmaya yarayan araçtır.²² Yörede ahşap ve demir malzeme ile yapılmış kırkit örneklerine rastlanmıştır (Fotoğraf 4).

20 Naime Didem Öz-Tuba Ayhan, “Sinop, Kastamonu ve Kocaeli’de Keten Dokumacılığını Geliştirmek İçin Yapılan Çalışmalar”, *Güzel Sanatlarda Araştırma ve Değerlendirmeler*, Ankara: 2021, s. 7.

21 Kaynak kişi Dudu Ongun, Aysel Özdemir ve Durkadın Öğüt’den alınan bilgilere göre (2019).

22 İsmail Öztürk, *Dokumaya Giriş*, Ankara, 2007, s. 38.

Fotoğraf 4: Kirkit Örnekleri (S. Sökmen, Çameli Merkez, 2019)

3.2.3. Yün Tarağı: Kemik saplı ve demir dişli bir alettir.²³ Çameli yöresinde kullanılan yün tarağı örneği fotoğraf 5’de görülmektedir.

Fotoğraf 5: Yün Tarağı (S. Sökmen, Çameli Cevizli Mahallesi, 2019)

3.2.4. Mekik: Dokuma yapılırken atkuların çözümler arasındaki açıklıktan(ağızlıktan) kolayca geçmesini sağlayan, atkı ipliğinin üzerine sarıldığı iki ucu sivrice, çoğunlukla ağaçtan yapılan alete “mekik” denilir (Fotoğraf 6).²⁴

²³ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s. 70.

²⁴ Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı*, Ankara, 1982, s. 146.

Fotoğraf 6: Mekik (S. Sökmen, Cevizli Mahallesi Şervin Mevki, 2019).

3.2.5. Kirmen: İp eğirmek için kullanılan, yaklaşık 20-25 cm uzunluğunda, bir çubuğa (+) şeklinde geçirilmiş, iki ahşap parçadan meydana gelen alettir (Fotoğraf 7).²⁵

Fotoğraf 7: Kirmen(S. Sökmen, Cevizli Mahallesi Şervin Mevki, 2019).

3.2.6. Yay ve Tokmağı: Kırkılıp temizlenmiş yün liflerin birbirinden ayrılması için yay ve tokmağı kullanılır (Fotoğraf 8). Ağaçtan yapılmış yaya, yörede kiris adı verilen ve keçi bağırsağından yapılmış ip takılır. Tokmak ile kiris vurularak ipi oynattıkça yün kabartma işlemi gerçekleştirilir.²⁶

Fotoğraf 8: Yay ve Tokmağı (S. Sökmen, Cevizli Mahallesi Kavalcılar Mevki, 2019).

3.2.7. Çıkrık: Ahşap veya demirden yapılan, iplikleri eğirmek ve çift büküm yapmak için kullanılan, genellikle ipliklerin sarıldığı bir mil ve bu mili çeviren bir kasnak ve bu kasnağı harekete geçiren koldan ibarettir.²⁷

25 İsmail Öztürk, *a.g.e.*, s. 39

26 Kaynak kişi Ali Amaç 'dan alınan bilgilere göre (2019).

27 Bekir Deniz, *a.g.e.*, s. 63.

Fotoğraf 9: Dokuma Ustası Durkadın Öğüt Çıkrıkta İplik Bükerken (S. Sökmen, Cevizli Mahallesi Şervin Mevki, 2019).

3.3. Dokuma Tekniği

Araştırma kapsamında incelenen dokumalarda kilim ve cicim teknikleri kullanılmıştır. Yörede motifli kilimlere ve cicim teknikli dokumalara “yanışlı kilim” denilmektedir. Yanışsız düz kilime “doğru kilim” denilmektedir.

Kilim, iki iplik sistemine dayanılarak yapılan tersi ve düzü bulunmayan havsız dokumadır.²⁸ Kilimler, çözümlerin atkılar tarafından tamamen gizlendiği atkı yüzlü dokumalardır.²⁹ Kilimlerde yatay ve dikey dolgular, geometrik kompozisyon görüntülüdür.³⁰ Kilimler genellikle ev döşemelerinde kullanılmakla birlikte özel biçimler verilerek heybe, çuval, namazlık vs. olarak da kullanılırlar.³¹

Cicim dokuma, atkı ve çözümlerin birbirini gizlemeden aralıklarla kesiştiği bez dokuma ya da atkı yüzlü dokumada, atkı iplikleri arasına renkli desen iplikleri sıkıştırılarak dokumanın yüzeyinde kabartma desenler oluşturulması tekniğidir.³² Dokuma tekniği bakımından kilimden farklı olmalarına rağmen kullanılan malzeme ve kullanış yerlerinin aynı oluşundan dolayı halk arasında genellikle kilim olarak tanınır.³³

28 Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.78.

29 Belkis Balpınar Acar, *Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları*, İstanbul, 1982, s. 45.

30 Yusuf Durul, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler*, İstanbul, 1985, s. 20.

31 Tahsin Parlak, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum, 2002, s. 9.

32 İsmail Öztürk, *a.g.e.*, s. 64.

33 Fatma Akbil, “Bergama Dokumaları Cicim-Sili”, *Türkiyemiz*, S: 21 (1977), s.14.

Dokumada başta ve sonda yapılan örgüye “toka örgüsü” denilmektedir. Toka örgüsü kilim dokumaya başlanırken kalın yün ya da pamuk ipliklerle 1 sırada 3 çözü üstten üç çözü alttan dokunarak ikinci sırada ise alttaki çözüler üstte gelecek şekilde yine 3 çözü üstten üç çözü alttan dokunarak oluşturulur (Fotoğraf 11). Bazı kilimlerde saçaklar örülmeyip serbest bırakılırken bazı kilimlerde saçaklar bükme örgü ile tamamlanmaktadır (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 10: Çatki Dikişi
(Sultan Sökmen, Çameli, 2019)

Fotoğraf 11: Toka Örgüsü ve Bükme Örgü
(Sultan Sökmen, Çameli, 2019)

3.4. Çameli Ölümlük Kilim Örnekleri

Fotoğraf 12:

Örnek 1

İnceleme Tarihi : 17.08.2019

Dokuma Tekniği : Cicim

Boyutları (en x boy) : 190 x 290 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözü İpliği : Pamuk

Açıklama : Yaylapınarı mahallesinde oturan Ayşe Erdoğan'a ait olan ölümlük kilim, 1980 yılında dokunmuştur. Mekikli tezgâhta üç parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Enine bantlar şeklinde tasarlanan yanışlı kilim, yörede "mekik" ve "bıtıracık" olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 3 cm'dir. Dokumada yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, siyah, mavi, beyaz ve mor renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 13:

Örnek 2

İnceleme Tarihi : 28.08.2019

Dokuma Tekniği : Kilim, cicim

Boyutları (en x boy) : 236 x 236 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözü İpliği : Pamuk

Açıklama

: İmamlar mahallesinde oturan Müzeyyen Şakar'a ait olan ölümlük kilim, 1990 yılında dokunmuştur. Mekikli tezgâhta dört parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Enine bantlar şeklinde tasarlanan yanışlı kilim, yörede “dört göz” ve “bıtıracık” olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 5 cm'dir. Dokumada pembe, yeşil, siyah, beyaz, sarı, turuncu, kırmızı, mavi ve mor renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 14:**Örnek 3**

İnceleme Tarihi : 17.09.2019

Dokuma Tekniği : Cicim

Boyutları (en x boy) : 188 x 303 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözümlü İpliği : Pamuk

Açıklama : Kolak Mahallesi Camisi'nde bulunan Ayşe Erdoğan'a ait olan ölümlük kilim, 1980 yılında dokunmuştur.³⁴ Mekikli tezgâhta üç parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Kilimin üzerinde, “Ayşe Erdoğan ölümlüdür camiye sonra atıverin” yazılıdır (Fotoğraf 2). Enine bantlar şeklinde tasarlanan yanışlı kilim, yörede “dört göz”, “çakmak” ve “koçboynuzu” olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 4 cm'dir. Dokumada mavi, yeşil, pembe, turuncu, kırmızı, sarı, beyaz ve morrenkler kullanılmıştır.

34 Kaynak kişi Müfide Akbaş 'dan alınan bilgilere göre (2019).

Fotoğraf 15:

Örnek 4

İnceleme Tarihi : 11.08.2019

Dokuma Tekniği : Kilim

Boyutları (en x boy) : 176 x 263 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözüğü İpliği : Yün

Açıklama : Sofular Mahallesi Camisinde bulunan ölümlük kilim, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunmuştur. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yörede “pardı” olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 13 cm'dir. Dokumada siyah, yeşil, pembe, kahverengi, turuncu, sarı, kırmızı, mavi ve beyaz renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 16:

Örnek 5

İnceleme Tarihi : 10.08.2019

Dokuma Tekniği : Cicim

Boyutları (en x boy): 174 x 233 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözümlü İpliği : Pamuk

Açıklama : Şervin Mahallesi Camisinde bulunan ölümlük kilim, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yörede “dört göz” “dokuz göz” ve “bıtırak” olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 15cm'dir. Dokumada siyah, yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, mavi, beyaz ve bordo renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 17:

Örnek 6

İnceleme Tarihi : 13.08.2019

Dokuma Tekniği : Cicim

Boyutları (en x boy): 161 x 238 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözümlü İpliği : Pamuk

Açıklama : Yumrutaş Mahallesi'nde oturan Şadiye Aslan'a ait olan ölümlük kilim, 1970 yılında dokunmuştur. Mekikli tezgâhta üç parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yörede “çakmak” olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 10 cm'dir. Dokumada siyah, yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, mavi, beyaz, mor ve kahverengi kullanılmıştır.

Fotoğraf 18:

Örnek 7

İnceleme Tarihi : 17.09.2019

Dokuma Tekniği : Cicim

Boyutları (en x boy): 186 x 295 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözümlü İpliği : Pamuk

Açıklama : Yumrutaş Mahallesi'nde oturan Şadiye Aslan'a ait olan ölümlük kilim, 1970 yılında dokunmuştur. İstar tezgâhta tek parça halinde dokunmuştur. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yörede "eğri su", "bıtırak", "bıtıracık" ve "kaydırmacık" olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 15 cm'dir. Dokumada siyah, yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, mavi ve beyaz renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 19:

Örnek 8

İnceleme Tarihi : 10.09.2019

Dokuma Tekniği : Kilim

Boyutları (en x boy) : 197 x 281 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözüğü İpliği : Pamuk

Açıklama : Çameli ilçesinde Rahime Ongun tarafından 1986 yılında dokunan ölümlük kilim, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunmuştur. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yanışsızdır. Saçak uzunluğu 5 cm'dir. Dokumada kahverengi, siyah, yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, mavi ve beyaz renkler kullanılmıştır. Dokumada "Osman ONGUN" ismi yazılıdır.

Fotoğraf 20:**Örnek 9**

İnceleme Tarihi : 19.08.2019

Dokuma Tekniği : Kilim

Boyutları (en x boy) : 172 x 290 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözüğü İpliği : Pamuk

Açıklama : Çameli ilçesinde Aysel Özdemir tarafından 1970 yılında dokunan ölümlük kilim, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunmuştur. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yörede "kelebek" ve "kaydırmacık" olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir. Saçak uzunluğu 5 cm'dir. Dokumada siyah, yeşil, pembe, turuncu, sarı, kırmızı, mavi ve beyaz renkler kullanılmıştır.

Fotoğraf 21:

Örnek 10

İnceleme Tarihi : 11.09.2019

Dokuma Tekniği : Kilim

Boyutları (en x boy) : 161 x 270 cm

Atkı İpliği : Yün

Çözüğü İpliği : Yün

Açıklama : Şervin Mahallesi Camisinde bulunan ölümlük kilim, mekikli tezgâhta üç parça halinde dokunup birleştirilmiştir. Enine bantlar şeklinde tasarlanan kilim, yanışsızdır. Saçak uzunluğu 3cm'dir. Dokumada, yeşil, kırmızı, mavi ve beyaz renkler kullanılmıştır.

3.5. Kilimlerin Boyut Özellikleri

Ölçütler		Kilim
	N	21
En (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	183,4 ± 258,7
	Min-Max	140,00-274,00
Boy (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	258,7±41,80
	Min-Max	162,00-330,00
Saçak (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	8 ± 4,87
	Min-Max	3,00-16,00

Tablo 1: Ölümlük Kilimlerin Boyut Özellikleri

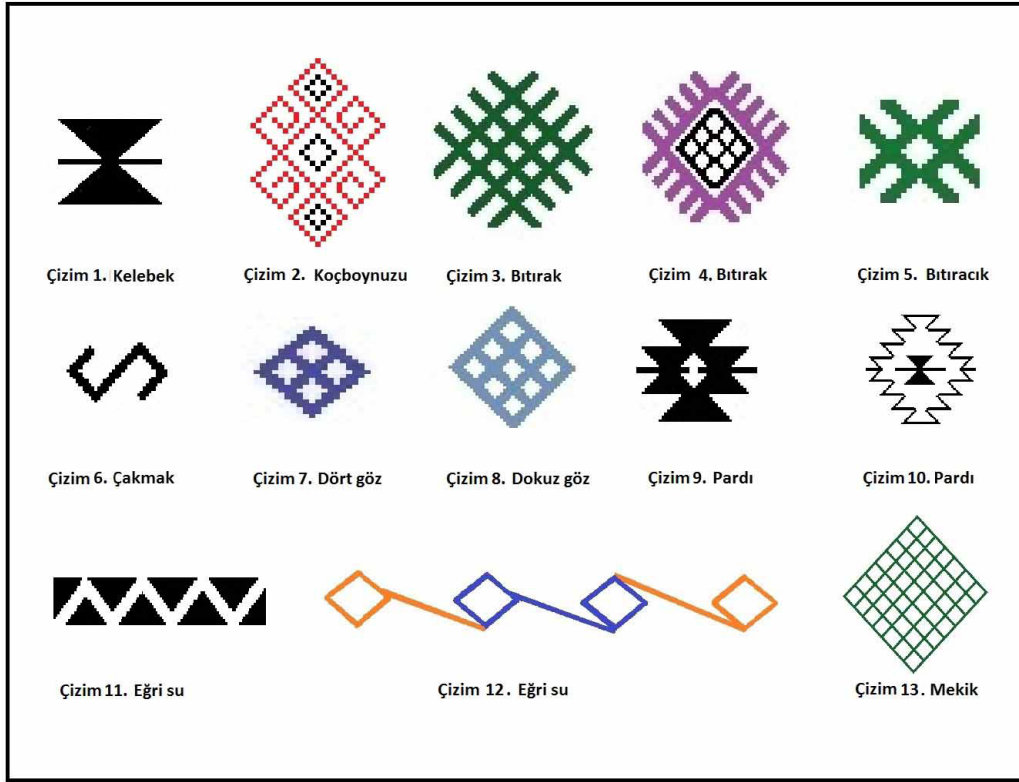
Tablo 1 incelendiğinde örneklem grubunda yer alan Çameli yöresi ölümlük kilimlerin 140-274 cm eninde ve 162-330 cm boyunda dokunduğu, aritmetik ortalaması, eninde 183,4 cm boyda 258,7 cm olduğu görülmektedir. İncelenen örneklerin saçak boyu ortalaması ise 8 cm'dir.

3.6. Kilimlerin Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Örnek No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bıtıracık	x	x	x				x			
Bıtırak	x		x		x		x			
Dörtgöz	x	x			x					
Dokuzgöz					x					
Kelebek									x	
Eğrisu							x			
Çakmak	x		x			x				
Pardı				x						
Mekik	x									
Koçboynuzu			x							

Tablo 2: Ölümlük Kilimlerin Motif Özellikleri

Tablo 2 incelendiğinde ölümlük kilimlerde bıtıracık, bıtırak, çakmak ve dörtgöz motiflerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında dokuzgöz, kelebek, eğri su, pardı, mekik, koçboynuzu motifleri de kullanılmıştır (Çizim 1). Çameli yöresinde karşılaşılan kilim örneklerinde büyüklü küçüklü enine bantlar halinde desenli örnekler olduğu tespit edilmiştir. Motifler bu bantlar içine yerleştirilmiştir. Bazı dokumalarda ise ölen kişinin adı işleme tekniği ile yazılmıştır.

Çizim 1: Çameli Ölümlük Kilimlerinde Görülen Motifler

3.7. Kilimlerde Kullanılan Renkler

	Adet (N)	%
Siyah	8	80
Beyaz	10	100
Yeşil	10	100
Turuncu	9	90
Kırmızı	10	100
Pembe	9	90
Sarı	9	90
Mavi	10	100
Mor	4	40
Kahverengi	3	30
N: 10		
* %'ler N üzerinden hesaplanmıştır.		

Tablo 3: Ölümlük Kilimlerde Kullanılan Renkler

İncelenen ölümlük kilimlerin tamamında beyaz, yeşil, kırmızı, mavi renkler kullanılmıştır. Bunların dışında %90 ile pembe, turuncu ve sarı % 80 ile siyah, % 40 ile mor, % 30 ile kahverengi kullanılan diğer renklerdir (Tablo 3).

4. SONUÇ

Denizli Çameli ilçesi dokumacılık açısından oldukça zengindir. Dokuma örnekleri içerisinde ölümlük kilimler ayrı bir önem taşımaktadır. Köy camilerinde yer alan kilimler yöredeki ölüm geleneği ile ilişkili olarak, cenazeye sarıldıktan sonra ölüm sonrası camiye bağışlanmaktadır. Yöre halkı ölümünden sonra camiye bağışlanmasını istediği dokumasını sağlığında dokuyup ya da dokutturup sarıp sarmalayıp bir kenara koymaktadır. Geçmişte bu gelenek sayesinde tıpkı Çameli ilçesinde olduğu gibi Anadolu'nun birçok yerinde dokumaların toplandığı alanlar camiler olmuştur. Ancak teknolojinin hızlı gelişimi ve makine halılarının üretime katılması camilerde bu geleneğin yok olmasında etkili olmuştur. Çameli yöresine ait dokumalar, evlerde yüklük altında, bazı camilerde halıların altında, ilçedeki bazı kafelerde ve koleksiyonlarda tespit edilmiştir.

Genellikle anadan-kıza usta-çırak ilişkisi içerisinde öğretilen dokumacılık sadece Çameli'de değil tüm dokuma merkezlerinde son demlerini yaşamaktadır. Geçmişte tüm aile bireylerinin ihtiyaçlarını sağlayan dokumacılık artık gerekli görülmediği için yok olmaya başlamışlardır.³⁵

Çameli yöresinde ölümlük kilimler, ıstar tezgâhta tek parça halinde dokunduğu gibi mekikli tezgâhta da dokunmaktadır. İncelenen ölümlük kilimler, 140-274 cm eninde ve 162-330 cm boyunda olup, oldukça renklidir. En çok tercih edilen renkler, kırmızı, mavi, yeşil olmakla beraber, turuncu, sarı, siyah, pembe, beyaz dokumalarda kullanılan renkler arasındadır. Bıtıracık, pardı, dört göz, dokuz göz, mekik, kelebek, koçboynuzu, ölümlük kilim örneklerinde görülen motiflerdendir.

Literatür taraması sonucunda, Çameli ilçesine ait ölümlük kilim dokuma örneklerinin Muğla ve ilçelerinde üretilmiş bazı kilimlerle motif ve kompozisyon özelliği açısından benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir.

Çameli kilimleri, 2020 yılında coğrafi işaret kapsamına alınmıştır. Çameli Kilimlerinin uzun yıllardır %100 kirman ipi kullanılarak tamamıyla el dokuması olarak üretilmesi, motif ve renklerindeki canlılık ile çeşitlilik, enine bantlı kompozisyon şemasıyla yöresel özellik göstermesi coğrafi işaret kapsamına alınmasının nedenlerindedir.

Çameli Cevizli mahallesinde, 88 yaşında olan Durkadın Ögüt 2 gücülü mekikli tezgâhında halen dokuma kültürünü devam ettirmektedir. Ayrıca Çameli Elmalı mahallesinde Çameli Halk Eğitim Müdürlüğü tarafından açılan el sanatları kursu ile Çameli kilimleri yaşatılmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbil, Fatma, "Bergama Dokumaları Cicim-Sili", *Türkiyemiz*, S: 21, (1977): 12-16.

Aytaç, Çetin, *El Dokumacılığı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1982.

Balpınar Acar, *Belkıs, Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yayımları*, İstanbul: Eren Yayınları, 1982.

Deniz, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000.

Durul, Yusuf, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler*, İstanbul: Apa Ofset, 1985.

35 Ayşegül Koyuncu, "Burdur'da Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Meslekler", *1. Burdur Sempozyumu* (16-19 Kasım 2005 Burdur), s. 32.

Kahvecioğlu, Habibe, “Denizli İli al İlçesi Kabalar Köyü Düz Dokuma rnekleri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 27, (2019): 734-748.

Kahvecioğlu, Habibe, “Türkiye’de Kolan Dokumacılığı Gzelpınar Köyü (Denizli) rneği”, *Icanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika alışmaları Kongresi*, Ankara 2007, s. 729-748.

Koyuncu, Ayşegül, “Burdur’da Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Meslekler”, *1. Burdur Sempozyumu (16-19 Kasım 2005 Burdur)*, Burdur, 2007.

Koyuncu, Ayşegül, “Serinhisar (Denizli) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen zellikleri”, *II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri “Selçuklu Halılarının Anısına” (14-15 Mayıs/May 2009 Konya)*, s. 195-202.

Koyuncu Okca, Ayşegül, “Denizli’de Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kimi Geleneksel Meslekler”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 58, (2016): 201-223.

lmez, Filiz Nurhan ve Etikan Sema, “Fethiye Alara Düz Dokumaları”, *Art-e*, Mayıs-Haziran-13, Cilt: 6, Sayı: 11, (2013), s. 75-99

lmez, Filiz N., Etikan, Sema “Muğla Yöresi Kirkitli Dokumalarında Nazar İnanışlı Motifler”, *İdil Dergisi*, Cilt 7, sayı 48, 2018, s. 951-956

z, Naime Didem – Ayhan, Tuba, “Sinop, Kastamonu ve Kocaeli’de Keten Dokumacılığını Geliştirmek İçin Yapılan alışmalar Güzel Sanatlarda Araştırma ve Değerlendirmeler, Ankara: Gece Kitaplığı, (2021), s. 1-21.

zelik, zcan, am Ddğnden Unesco’ya Hayrı Dev ve Karaman Kültürü, Denizli: Bilal Ofset Yayınları, 2014.

Öztürk, İsmail. *Dokumaya Giriş*, Ankara: Mor Fil Yayınları, 2007.

Parlak, Tahsin, *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum, 2002.

Resmi Coğrafi İşaret Ve Geleneksel rn Adı Bülteni, T.C. Türk Patent Ve Marka Kurumu, Sayı: 90, Yayın Tarihi: 01.12.2020.

Soysaldı, Aysen, *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen izimleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.

Sultan, Sökmen “Dr. zcan zelik Derleminde Yer Alan Çameli Yöresi Dokumaları”, *14. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri*, (2020): 304-309.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara: niversitesi Basımevi, 1972.

Sökmen Sultan, “Denizli Çameli İlçesi aput Dokumalarından rnekler”, *I. Uluslararası Kültür Sanat Ve Edebiyat Kongresi*, (2020): 47-60.

Tok, Turgut, “Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimlerine Dair Bazı Tespitler”, *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.(2015): 617-628.

Türktaş, Mevlüt Metin, “Denizli Efsaneleri”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli, 2012.

Yıldırım, N., “Çameli İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Potansiyeli”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:2, (2006): 315-340.

KAYNAK KİŞİLER

Seçkin, Şaban, Sözlü Görüşme, Yaş:55, Emekli, Çameli Merkez, 2019.

Seçkin, Nuray, Sözlü Görüşme, Yaş:54, Ev Hanımı, Çameli Merkez, 2019.

Özdemir, Aysel, Sözlü Görüşme, Yaş:64, Ev Hanımı, Çameli Merkez, 2019.

Özdemir, Sezer, Sözlü Görüşme, Yaş:39, Ev Hanımı, Çameli Merkez, 2019.

Öğüt, Durkadın, Sözlü Görüşme, Yaş:88, Ev Hanımı, Çameli –Cevizli Mahallesi, 2019.

Ongun, Ayşe, Sözlü Görüşme, Yaş:64, Ev Hanımı, Çameli Merkez, 2019.

Ongun, Dudu, Sözlü Görüşme, Yaş:82, Ev Hanımı, Çameli Merkez, 2019.

Amaç, Ali, Sözlü Görüşme, Yaş:53, Çiftçi, Çameli Cevizli, 2019.

Akbaş, Müfide, Sözlü Görüşme, Yaş: 84, Ev Hanımı, Çameli- Kolak Mahallesi, 2019.